

IN:

'Kleio', jrg. 30, 1989, nr. 7, september, p. 37 - 38.

[Bespreking van: H. Hafkamp & M. van Lieshout (red.), Pijlen van naamloze liefde; pioniers van de homo-emancipatie, SUA, 1988, 208 blz.]

Geschiedenis buiten het gezin

André Hielkema

In de laatste helft van de negentiende eeuw werd in de westerse wereld de bijzondere categorie van 'homoseksuelen' onderscheiden: mannen (vrouwen bleven nog even buiten beeld), wier 'geaardheid' hen noopte tot 'tegennatuurlijke' seksuele handelingen met andere mannen. Het was een cruciaal moment in de geschiedenis van de westerse homoseksualiteit. Voorheen kende men deze 'verkeerde liefde' natuurlijk ook al, maar nu werd er achter die daden een psychische aanleg hiertoe verondersteld bij degenen die ze pleegden.

Door achter bepaalde seksuele handelingen een bijzondere, bij die handelingen passende psychische gesteldheid te veronderstellen werd het geslachtsleven als het ware 'verdubbeld'. De oneindige diversiteit van seksuele gevoelens en handelingen tussen geslachtsgenoten was eerder onmogelijk in kaart te brengen, maar door erachter één gelijke bijzondere psyche te postuleren konden ze voortaan wel over één kam worden geschoren: de introductie van 'homoseksuelen' met hun 'homoseksualiteit'. Het geslachtsleven van deze nieuwe categorie werd er overigens niet minder verwerpelijk door.

Wat wel veranderde, was dat in toenemende mate artsen en psychiaters zich met hen bemoeiden, en juristen en moraaltheologen een stapje terug deden. De beoordelingsbevoegdheid van de laatsten reikte immers niet verder dan norm- en wet-overschrijdende daden. Vanaf het moment dat alle homoseksuele handelingen herleid werden tot één afwijkende psychische gesteldheid - aangeboren of aangeleerd, te genezen of als 'handicap' te aanvaarden - kwam de beoordelingsbevoegdheid in deze aan de psychiaters en criminologen. Homoseksuelen treffen we nu niet meer alleen in gevangenissen aan, maar ook in gestichten, ter observatie of om er te 'genezen'.

Door de 'verdubbeling' van de homoseksualiteit, het onderscheiden van handelingen en geaardheid, ontstond voor de individuele liefhebbers van leden van de eigen kunne de mogelijkheid elkaar te vinden in een gezamenlijke identiteit. Ze vormden een groep, want ze waren allen behept met die speciale aanleg. Vervolgens richtten ze zich in woord en geschrift tot elkaar en tot de buitenwacht om daarover uitleg te geven. Hiermee werd in de laatste decennia van de negentiende eeuw het patroon uitgezet voor het nog vele bedrijven tellende drama van de homo-emancipatie. Een kluchtig en tragikomisch verhaal soms, maar in het algemeen diep tragisch. Tot de jaren vijftig van de twintigste eeuw een geschiedenis van processen, schandalen,

pamfletten en pseudoniemen, van uitgefloten redenaars, gebroken carrières, opgesloten wetsovertreders en oefeningen in onderduiken. Voor velen in Europa speelt de homo-emancipatie zich nog steeds af in dergelijke omstandigheden.

Het is ook een geschiedenis van opmerkelijke persoonlijke moed en inzet, van successen en van originele ideeën en slimme argumenten, uiteengezet in talloze nog steeds interessante geschriften. Dit verhaal van de homo-emancipatie wordt in Pijlen van naamloze liefde beschreven in afzonderlijke profielschetsen van leven en werken van ongeveer dertig mannen die, ieder op hun eigen manier en op grond van een eigen visie, opkwamen voor het lot van mannen die van mannen houden. Onder deze voorvechters van de homo-emancipatie treffen we bekenden als Ulrichs, Havelock Ellis, Von Krafft-Ebing, Carpenter, Hirschfeld, Freud, Gide, de Nederlanders Schorer, Von Römer en Aletrino, maar ook tal van onbekenden als J. Schoondermark (1849-1915), een getalenteerd overschrijver van wetenschappelijke beschouwingen en handelaar in buitenlandse doctoraten, en de strijdbare, ongelukkige G. Helpman (ps. van H. J. Schouten, 1865 - 1936), wiens activiteiten voor de homo-emancipatie in Nederland belangrijker waren dan tot nu toe werd aangenomen.

Een oordeel over Pijlen van naamloze liefde kan alleen positief uitvallen: het boek is helder geschreven, de biografieën zijn goed op elkaar afgestemd en de inleiding van Maurice van Lieshout geeft een voorbeeldig kader. Elke profielschets verschaft veel achtergrondinformatie, maar toch blijven de grote lijnen in de ontwikkeling van het denken op het gebied van homoseksualiteit en emancipatie steeds goed zichtbaar. De verwijzingen met betrekking tot details bestrijken, in ieder geval voor wat betreft de Nederlandse hoofdpersonen in het boek, vrijwel het hele spectrum van het thans bekende bronnenmateriaal uit de periode 1870 - 1940.

Door deze kwaliteiten laat Pijlen van naamloze liefde zien dat de geschiedenis van de homo-emancipatie een volwaardig historisch item is. De eerste garde van voorvechters van de homo-emancipatie was bijzonder actief en inventief. Hun deelname aan openbare debatten over de liefde voor het eigen geslacht kenmerkte zich door stugge vasthoudendheid aan de beginselen van individueel zelfbeschikkingsrecht en gelijkwaardigheid. De details van hun strijd tegen de vooroordelen rond homoseksualiteit blijven de lezer van Pijlen van naamloze liefde verbazen, want waar ze maar konden, tot in de kleinste blaadjes en de meest obscure boekjes, verhieven ze hun stem voor het 'levensrecht' van homoseksuelen.

Pijlen van naamloze liefde maakt duidelijk, hoe groot de reikwijdte en diepgang was van het werk van de homo-emancipatiebeweging. Wat nog ontbreekt, is een bronnenuitgave van de geschriften van de eerste homo-emancipatoren en hun opponenten. In de Verenigde Staten is zo'n bronnenuitgave al wel tot stand gebracht (door Jonathan Ned Katz), maar in Nederland helaas nog niet. Het gemis van een Nederlandse bronnenuitgave is des te pijnlijker, omdat juist de Nederlandse bronnen van de felle discussies hier te lande omtrent de homoseksuele geaardheid en identiteit betrekkelijk toegankelijk en zeer verhelderend zijn. De debatten in Nederland in de decennia rond 1900 tussen de voor- en tegenstanders van gelijke rechten voor homoseksuelen geven een goed inzicht in de werking en de bestrijding van maatschappelijke vooroordelen en discriminatie.